

การเลี้ยงกระบือ

ลิขสิทธิ์

กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จัดพิมพ์โดย

กองปศุสัตว์สัมพันธ์ กรมปศุสัตว์

ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทร. (02) 653-4493, (02) 653-4444 ต่อ 2431 โทรสาร (02) 653-4934

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด

79 ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2544 จำนวน 20,000 เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2545 จำนวน 20,000 เล่ม

ผู้เรียบเรียง

นางอัญชลี ณ เชียงใหม่

กลุ่มงานกระบือ กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์

โทร. (02) 653-4452, (02) 653-4444 ต่อ 3231, 3232

คำนำ

การจัดทำคู่มือการเลี้ยงกระบือ กรมปศุสัตว์มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรและผู้สนใจเลี้ยงกระบือทั่วไป ได้ใช้เป็นคู่มือในการศึกษา ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือพื้นเมืองในประเทศไทย ซึ่งมีการเลี้ยงมาเป็นเวลาช้านานและเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวเกษตรกรในชนบท โดยเนื้อหาในคู่มือเล่มนี้ประกอบด้วยสภาพทั่วไปในการเลี้ยงกระบือ การปฏิบัติในการเลี้ยง การจัดการ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับโรคกระบือต่างๆ และการดูแลสุขภาพด้านสุขภาพด้วย ผู้เรียบเรียงหวังว่าหนังสือเล่มนี้ คงจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจและเกษตรกรที่เป็นผู้เลี้ยงกระบือ หากมีข้อบกพร่องประการใด ผู้เรียบเรียงขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย และจะขอบคุณยิ่ง ถ้าได้รับการชี้แนะในข้อบกพร่องดังกล่าว

กรมปศุสัตว์

สารบัญ

หน้า

การเลี้ยงกระบือ	1
ปัญหาการเลี้ยงกระบือของเกษตรกร	2
โอกาสและข้อได้เปรียบของการเลี้ยงกระบือ	4
พันธุ์กระบือ	5
คำแนะนำด้านการจัดการเลี้ยงดู	6
การเลี้ยงกระบือพ่อพันธุ์	6
การเลี้ยงดูกระบือสาว	7
การผสมพันธุ์	8
การเป็นสัด	9
วิธีการผสมพันธุ์	9
การเลี้ยงดูกระบือท้อง	12
การเลี้ยงดูลูกกระบือตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 6 เดือน	14
การเลี้ยงดูลูกกระบืออายุตั้งแต่ 6 เดือนจนถึง 10 เดือน	15
การเลี้ยงดูลูกกระบือตั้งแต่อายุ 10 เดือนขึ้นไป	16
โรคในกระบือ	20
พยาธิ	21
โรคระบาดและโรคติดต่อในกระบือ	26
โรคปากและเท้าเปื่อย	26
โรคเฮโมรายิกเซพติซีเมีย	29
โรคแอนแทรกซ์	30
โรคบรูเซลโลซิส	33
โรคท้องอืด	35
การทำวัคซีนให้ได้ผลในการป้องกันโรค	37
เอกสารประกอบการเรียบเรียง	39

การเลี้ยงกระบือ

กระบือนับว่าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อระดับเกษตรกรรายย่อยในชนบทอยู่ตลอดมาโดยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการผลิตการเกษตรที่มีการเพาะปลูกเป็นรายได้หลัก นานมาแล้วที่กระบือถูกใช้เป็นแหล่งแรงงานในการเกษตร การใช้มูลเป็นปุ๋ยและเมื่อมีความจำเป็นก็สามารถขายเป็นรายได้ อีกทางหนึ่งด้วย ในขณะเดียวกันสามารถใช้ผลพลอยได้ในไร่นาซึ่งมีราคาถูก มาใช้เป็นอาหารกระบือเลี้ยงเพื่อเปลี่ยนให้เป็นเนื้อสัตว์ที่มีราคาสูงได้ จะสังเกตได้ว่ากระบือพื้นเมืองและโคที่เลี้ยงด้วยอาหารแบบเดียวกันและอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันนั้น โคจะมีร่างกายพอมในขณะที่กระบือยังคงสภาพเดิม ซึ่งอาจเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านสัณฐานวิทยา สรีระวิทยา และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทำให้กระบือมีความแตกต่างจากโคและเอื้อประโยชน์ในการนำเอาสารอาหารไปเปลี่ยนแปลงเป็นเนื้อได้ดีกว่าโค อย่างไรก็ตาม จากข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรได้ถูกละเลยจากภาครัฐ และแม้กระทั่งเกษตรกรเองก็นิยมและหันไปเลี้ยงสัตว์พันธุ์ต่างประเทศ การเลี้ยงกระบือของเกษตรกรยังเป็นไปแบบพื้นบ้านไม่มี

ระบบการผลิตในเชิงธุรกิจ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการมองข้ามความสำคัญดังกล่าวซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรเองด้วย

ปัญหาการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรมีพอสรุปสาระที่สำคัญ คือ

1. เกษตรกรไม่สนใจแม่กระบือที่เลี้ยงว่าจะได้รับการผสมพันธุ์หรือไม่ เนื่องจากเกษตรกรเลี้ยงกระบือรายละเอียดไม่ถี่แม่มาก การเลี้ยงพอกระบือไว้เพื่อใช้ผสมพันธุ์ในฝูงของตนเองมีการค่อนข้างมากจึงไม่เลี้ยงไว้แต่จะปล่อยกระบือไปเลี้ยงรวมกันอยู่ตามทุ่งนาหลังเก็บเกี่ยวหรือที่ว่างเพื่อใช้ประโยชน์สาธารณะ เมื่อกระบือเป็นสัดก็จะผสมกระบือที่เลี้ยงปล่อยอยู่ในฝูง ซึ่งกระบือเพศผู้ดังกล่าวมักจะมีขนาดเล็กและแพร่กระจายลักษณะที่ไม่ต้องการกระจายไปในฝูงผสมพันธุ์ การที่กระบือมีขนาดและน้ำหนักเมื่อโตเต็มที่ลดลง อัตราการตกูกต่ำเนื่องจากปัญหาการผสมพันธุ์และการไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควรของเกษตรกรเองมาเป็นเวลานาน เช่นการปล่อยให้กระบือพ่อลูกผสมกันเองจนทำให้เกิดเลือดชิดหรือการตอนกระบือเพศผู้ตัวใหญ่เพื่อให้ง่ายต่อการดูแลและขายได้ราคาโดยไม่มีการคัดเลือกกระบือตัวใหญ่หรือโตเร็วเก็บไว้เป็นพ่อ-แม่พันธุ์ ทำให้ผลผลิตกระบือไม่เพียงพอต่อการบริโภค

2. ปัญหาอีกประการหนึ่งคือการลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วของประชากรกระบือในประเทศ ซึ่งจากสถิติของกรมปศุสัตว์ ในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จำนวนกระบือลดลงจาก 5.3 ล้านตัว เป็น 2.3 ล้านตัว (กรมปศุสัตว์, 2540) โดยมีอัตราการลดจำนวนลงของกระบือร้อยละ 2.94 ต่อปี (ศักดิ์สงวน, 2540) สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากกระบือถูกนำไปฆ่าเพื่อการบริโภคมากกว่าการผลิต การฆ่ากระบือเพื่อบริโภคเนื้ออย่างผิดกฎหมาย มีการนำกระบือเพศเมียและกระบือท้องส่งเข้าโรงฆ่าชำแหละซาก จะเห็นได้ว่าจำนวนกระบือที่ส่งเข้าโรงฆ่าสัตว์อย่างถูกกฎหมาย

มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี เกษตรกรรายย่อยเล็กเลี้ยงกระบือเพื่อใช้แรง โดยการนำเอารถไถนาขนาดเล็กมาใช้งานแทน การขาดแคลนแรงงานเลี้ยงกระบือหรือไม่มีที่ดินที่จะเลี้ยงกระบือ นอกจากนี้ปัญหาลูกกระบือในฝูงของเกษตรกรมีอัตราการตายก่อนการหย่านมสูงมาก ประมาณ 20-30% ตายจากโรคพยาธิภายใน เกษตรกรไม่สนใจในด้านสุขภาพของกระบือ เช่นไม่มีการทำวัคซีนป้องกันโรคระบาดต่างๆ เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวเหล่านี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

3. ในส่วนของการพัฒนาด้านวิชาการการเลี้ยงและปรับปรุงพันธุ์กระบือซึ่งเป็นหน้าที่ของภาครัฐก็ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวิชาการซึ่งได้มีการดำเนินการมามาก และเป็นเวลานานพอสมควร แต่การนำผลงานไปถ่ายทอดและพัฒนาการเลี้ยงกระบือให้แก่เกษตรกรก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่แน่นอนถูกต้องและชัดเจน เกษตรกรรายย่อยจะขาดแคลนกระบือที่จะใช้แรงงานในการทำไร่ทำนา และผลิตลูก เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญและตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะการเลี้ยงส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงแบบหลังบ้าน ไม่มีการลงทุน การเลี้ยงกระบือที่ให้ผลผลิตต่ำไม่สามารถจะมองเห็นผลร้ายแรงในเวลาอันใกล้ได้ แต่ผลเสียหายนะจะเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อยไม่รู้ตัว และเมื่อมีผลผลิตต่ำก็เลิกเลี้ยงไปเลย

4. ในด้านการส่งเสริมการเลี้ยงกระบือที่ภาครัฐดำเนินการค่อนข้างจะได้รับความสนใจจากเกษตรกรน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรไม่เห็นคุณค่าของกระบืออย่างชัดเจนจึงไม่ให้ความสำคัญแก่กระบือเท่าที่ควร มีการใช้ประโยชน์ในส่วนของการใช้แรงงานกระบืออยู่บ้างแต่ก็น้อยลงอย่างเห็นได้ชัด เกษตรกรส่วนใหญ่กลับเปลี่ยนไปใช้แรงงานจากเครื่องจักรแทน กระบือของเกษตรกรส่วนใหญ่จึงถูกปล่อยปละละเลยในด้านการเลี้ยงดู ปล่อยให้หากินเองตามทุ่งหญ้าสาธารณะหรือเดินกินหญ้าตามธรรมชาติข้างทาง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้งานทางด้านส่งเสริมและพัฒนาการเลี้ยงกระบือของภาครัฐจึงไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

โอกาสและข้อได้เปรียบของการเลี้ยงกระบือ

1. กระบือสามารถเลี้ยงในที่ลุ่มได้ เนื่องจากกระบือมีระบบย่อยอาหาร

ที่ยาวกว่าโคและมีจุลินทรีย์ชนิดที่โคไม่มี ดังนั้นกระบือจึงสามารถใช้ประโยชน์อาหารหยาบที่คุณภาพต่ำซึ่งอยู่ในที่ลุ่มเปลี่ยนเป็นเนื้อได้ดีกว่าโค แต่กระบือเป็นสัตว์ไม่ทนร้อนจึงชอบนอนปลักทำให้แปลงหญ้าเกิดความเสียหาย

การเลี้ยงกระบือในรูปแบบฟาร์มจึงเป็นไปได้ยาก

2. กระบือจะใช้ประโยชน์จากหญ้าธรรมชาติ หญ้าที่เป็นวัชพืช

ฟางข้าวและสามารถเปลี่ยนเป็นเนื้อได้ดี กระบือโตเร็วและมีไขมันน้อย กระบือจะมีน้ำหนักมากกว่าโคพันธุ์เมื่ออายุเท่ากัน แต่กระบือจะเลี้ยงง่ายและต้นทุนต่ำกว่าและให้เนื้อมากกว่า และเนื้อกระบือมีไขมันต่ำ

จึงเหมาะในการบริโภคมากกว่าโค แต่อย่างไรก็ตามการเลี้ยงกระบือขุนแบบโคขุนจะต้องลงทุนสูงและผลที่ได้จะไม่คุ้มทางด้านเศรษฐกิจ

3. กระบือสามารถใช้แรงงานในไร่นาและลากเกวียนได้ดีกว่าโค

โดยทั่วไป กระบือไถนาได้วันละ 4 - 6 ชั่วโมงหรือประมาณครึ่งไร่ถึงหนึ่งไร่ การใช้กระบือไถนาจะเสียค่าใช้จ่ายถูกกว่าใช้รถไถขนาดเล็กมาก นอกจากนี้ยังจะได้ปุ๋ยจากมูลใส่ไร่นาอีกด้วย ประมาณได้ว่า

กระบือหนึ่งตัวให้มูลเป็นปุ๋ยได้ถึงปีละหนึ่งถึงสองตัน ทำให้เกษตรกรสามารถประหยัดค่าปุ๋ยลงได้จำนวนหนึ่ง ปัจจุบันมูลกระบือสามารถขายได้ราคา หากเลี้ยงกระบือหลายตัวก็อาจมีรายได้จากการขายมูลกระบือได้อีกด้วย

พันธุ์กระบือ

กระบือในโลกนี้สามารถแยกได้เป็นสองกลุ่มคือกระบือป่าและกระบือบ้าน สำหรับกระบือบ้านนั้นก็แบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือกระบือปลัก (swamp buffalo) และกระบือแม่น้ำ (river buffalo) กระบือทั้งสองชนิด จะอยู่ใน Family และ Genus เดียวกัน คือ bubalus bubalis แต่ก็มีความแตกต่างกันทางสรีระวิทยารูปร่าง และผลผลิตต่างๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน จากการศึกษาทางด้านชีวภาพโมเลกุลพบว่ากระบือปลักมีจำนวนโครโมโซม 24 คู่ ส่วนกระบือแม่น้ำจะมีจำนวนโครโมโซม 25 คู่ และสามารถผสมข้ามพันธุ์ระหว่างทั้งสองชนิดนี้ได้

1. กระบือปลัก

กระบือชนิดนี้จะเลี้ยงกันในประเทศต่างๆ ทางตะวันออกไกล ซึ่งได้แก่ ประเทศไทย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย เวียดนาม พม่า กัมพูชา และลาว เป็นต้น แต่เดิมในสมัยก่อนที่ยังไม่มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม กระบือชนิดนี้จะเลี้ยงเพื่อใช้แรงงานในไร่นา เพื่อปลูกข้าวและทำไร่ และเมื่อกระบืออายุมากขึ้นก็จะส่งเข้าโรงฆ่าเพื่อใช้เนื้อเป็นอาหาร

พ่อพันธุ์กระบือปลัก

สำหรับลักษณะทั่วไปของกระบือปลักไทยส่วนใหญ่จะเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว กระบือชนิดนี้ จะชอบนอนแช่ปลัก มีรูปร่างลำสัน ผิวหนังมีสีเทาเข้มเกือบดำอาจมีสีขาวเผือก มีขนเล็กน้อย ลำตัวหนาตึก ท้องใหญ่ ห้วยยาวแคบ เขามีลักษณะแบนโค้งไปข้างหลัง หน้าสั้น หน้าผากแบนราบ ตาขนเด่นชัด ช่วงระหว่างงูมูกทั้งสองข้างกว้าง คอยาวและบริเวณใต้คอจะมีขนขาวเป็นรูปตัววี (chevron) หัวใหญ่และออกนูนเห็นชัด

2. กระบือแม่น้ำ

กระบือชนิดนี้พบในประเทศอินเดีย ปากีสถาน อียิปต์ ประเทศในยุโรปตอนใต้และยุโรปตะวันออก เป็นกระบือที่ให้นมมากและมีลักษณะเป็นกระบือนมเลี้ยงไว้เพื่อรีดนม กระบือประเภทนี้จะไม่ชอบลงแช่โคลน แต่จะชอบน้ำสะอาด

กระบือพันธุ์มูร่าห์

กระบือแม่น้ำจะมีหลายสายพันธุ์ เช่น พันธุ์มูร่าห์ พันธุ์นิลลิราวี พันธุ์เมฆานี พันธุ์เชอติ และพันธุ์เมดิเตอร์เรเนียน เป็นต้น กระบือประเภทนี้จะมีขนาดใหญ่ รูปร่างแข็งแรง ลักษณะทั่วไปจะมีผิวหนังสีดำ หัวสั้น หน้าผากนูน เขาสั้น และบิตม้วนงอ ส่วนลำตัวจะลึกมาก มีขนาดเต้านมใหญ่กว่ากระบือปลัก

คำแนะนำด้านการจัดการเลี้ยงดู

การเลี้ยงกระบือพ่อพันธุ์

ควรคัดเลือกกระบือที่จะใช้เป็นพ่อพันธุ์ตามหลักเกณฑ์ต่อไปนี้

1. เกิดจากพ่อแม่ที่มีลักษณะดีให้ลูกตก
2. มีอายุระหว่าง 3 ปีครึ่งถึง 10 ปี นอกจากจำเป็นอาจใช้พ่อกระบือหนุ่มอายุ 2 ปีครึ่งขึ้นไปได้
3. มีส่วนสูง 130 เซนติเมตร ขึ้นไป และมีความยาวรอบอกเมื่อวัดตรงซอกขาหน้าไม่ต่ำกว่า 195 เซนติเมตร
4. มีอวัยวะเพศสมบูรณ์ ไม่ผิดปกติ
5. มีเปลือกขี้ขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะของเพศผู้
6. ไม่ดุร้าย

พ่อพันธุ์กระบือ

ควรให้กระป๋องฟอพันธู์ได้กินอาหารที่มีคุณภาพดี มีคุณค่าทางอาหาร ได้แก่ โปรตีน พลังงาน และแร่ธาตุอย่างเพียงพอ ถ้าฟอพันธู์เลี้ยงใช้งานด้วย ก่อนที่จะให้ผสมพันธุ์ควรให้ฟอกระป๋องได้พักอย่างเพียงพอก่อน

กระป๋องหนุ่มอายุ 2 ปีครึ่งขึ้นไปอาจสามารถใช้เป็นฟอพันธู์ได้หากมีความแข็งแรงและสมบูรณ์เพียงพอ อย่างไรก็ตามควรใช้กระป๋องหนุ่มเฉพาะกับแม่กระป๋องที่ตัวเล็กไม่สามารถผสมกับฟอกระป๋องตัวโตได้เท่านั้น

ไม่ควรให้ฟอกระป๋องได้ผสมพันธุ์กับลูกสาวหรือแม่กระป๋องที่เป็นพี่น้องกัน เพราะจะเป็นการผสมแบบเลือดชิดจะทำให้ได้ลูกที่มีลักษณะไม่ดี ดังนั้นควรเปลี่ยนฟอกระป๋องทุกๆ 3 หรือ 4 ปี

การเลี้ยงดูกระป๋องสาว

กระป๋องสาวที่เลี้ยงเพื่อเป็นแม่พันธุ์ไม่ควรให้มีโอกาสผสมพันธุ์จนกว่าจะมีความพร้อม กระป๋องเพศเมียที่เหมาะสมจะใช้ทำพันธุ์ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. เกิดจากพ่อแม่ที่มีลักษณะดี ให้ลูกตก
2. มีส่วนสูง 125 เซนติเมตรขึ้นไป และมีความยาวรอบอกไม่ต่ำกว่า 180 เซนติเมตร หรือมีน้ำหนัก 350 กิโลกรัมขึ้นไป
3. มีอายุระหว่าง 2 ปี (หากมีน้ำหนักถึงตามข้อ 2) ถึง 10 ปี
4. มีอวัยวะเพศสมบูรณ์ ไม่เป็นหมัน
5. มีลักษณะเป็นกระป๋องเพศเมีย เต้านมไม่ผิดปกติ
6. มีสุขภาพสมบูรณ์

ผู้เลี้ยงควรคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระป๋องสาวให้ดีเพื่อจะได้จัดการผสมพันธุ์ได้

แม่กระป๋องไม่ควรอ้วนหรือพอมเกินไป จะทำให้การผสมติดยาก

การผสมพันธุ์

กระบือเป็นสัตว์ที่ผสมพันธุ์ตลอดปีแม้ว่ากระบือที่เกษตรกรเลี้ยงส่วนใหญ่แม่กระบือจะออกลูกเป็นช่วงฤดูก็ตาม สาเหตุก็เพราะในช่วงฤดูทำนาแม่กระบือไม่มีโอกาสได้รับการผสมพันธุ์จะมีโอกาสได้รับการผสมกับพ่อพันธุ์ในช่วงที่กระบือได้รวมฝูงกันในทุกนาหลังจากเกี่ยวข้าวแล้วเท่านั้น

การผสมพันธุ์ในฤดูแล้งอาจมีปัญหาทำให้การผสมติดต่ำ โดยเฉพาะการใช้วิธีผสมเทียม เนื่องจากอากาศร้อนจะทำให้น้ำเชื้อพ่อพันธุ์มีคุณภาพลดลง แม่กระบือที่มีสุขภาพไม่สมบูรณ์จะทำให้แสดงอาการเป็นสัดไม่ชัดเจนและทำให้อัตราการผสมติดต่ำ

อายุที่สามารถผสมพันธุ์ได้ของกระบือแตกต่างกันตามเพศและพันธุ์กระบือ การผสมกระบือสาวที่อายุหรือน้ำหนักน้อยเกินไป จะทำให้แม่กระบือชะงักการเจริญเติบโตและให้ลูกไม่สมบูรณ์ แม้ว่ากระบือตัวผู้สามารถสร้างน้ำเชื้อสุจิได้ตั้งแต่อายุ 1 ปีแต่การใช้กระบือตัวผู้ที่อายุน้อยเกินไปเป็นพ่อพันธุ์หรือให้มีโอกาสผสมพันธุ์กับกระบือตัวเมียจะมีผลเสียเช่นเดียวกันเนื่องจากน้ำเชื้อของกระบืออายุน้อยยังไม่มีคุณสมบัติแข็งแรงเท่าที่ควร ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการผสมพันธุ์กันก่อนวันที่เหมาะสมจึงควรควบคุมลูกกระบือตัวผู้และตัวเมียหลังจากหย่านมแล้วที่อายุประมาณ 10 - 12 เดือนขึ้นไปไม่ให้ได้มีโอกาสผสมพันธุ์จนกว่ากระบือตัวเมียจะมีอายุประมาณ 2 ปีครึ่งหรือสูงไม่ต่ำกว่า 125 เซนติเมตร หรือควรมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 350 กิโลกรัม และกระบือผู้อายุประมาณ 3 ปีครึ่งหรือสูงไม่ต่ำกว่า 130 เซนติเมตร แต่ถ้าจำเป็นอาจใช้กระบือผู้อายุตั้งแต่ 2 ปีครึ่งใช้ผสมพันธุ์ได้ แต่ควรใช้ผสมกับแม่กระบือจำนวนน้อยตัวลง

การเป็นสั้ด

กระป๋อเพศเมียที่จะผสมติดได้จะต้องอยู่ในระยะเป็นสั้ด ซึ่งเป็นระยะที่แสดงอาการมีอารมณ์ทางเพศและพร้อมที่จะได้รับการผสมพันธุ์ อาการแสดงการเป็นสั้ดของกระป๋อไม่ค่อยชัดเจนเหมือนในโค ผู้เลี้ยงจะต้องสังเกตให้ดี กระป๋อจะมีอาการกระวนกระวายกว่าปกติ ไ้่ขึ้นทับตัวอื่นหรือยอมให้ตัวอื่นขึ้นทับ อวัยวะเพศจะบวมกว่าเดิม พนังด้านในช่องคลอดจะมีสีชมพูออกแดง ในช่วงต้นของการเป็นสั้ดอาจมีเมือกใสๆ ไ้ไหลออกมา ในช่วงหลังๆ น้ำเมือกจะข้นและเหนียวขึ้น กระป๋อไทยจะเป็นสั้ดอยู่นานประมาณ 24 - 36 ชั่วโมง

ถ้าไม่ได้รับการผสมหรือผสมไม่ติดอีกประมาณ 20 - 22 วัน (เฉลี่ย 21 วัน) จะกลับเป็นสั้ดใหม่อีก

กระป๋อเพศเมียประมาณ 30 - 40 เปอร์เซนต์จะแสดงอาการเป็นสั้ดไม่ชัดเจนหรือเป็น “สั้ดเจียบ” และส่วนใหญ่จะแสดงอาการเป็นสั้ดในเวลากลางคืน ดังนั้นถ้าใช้วิธีการจูงเข้าผสมหรือการผสมเทียมแล้วผู้เลี้ยงต้องคอยสนใจสังเกตให้ดี มิฉะนั้นอาจจะพลาดการผสม

แม้กระป๋อที่คลอดลูกแล้วต้องใช้เวลอย่างน้อย 60 วัน มดลูกและอวัยวะสืบพันธุ์จึงจะกลับคืนสู่สภาพปกติ ดังนั้น จึงไม่ควรผสมแม่กระป๋อหลังจากคลอดลูกแล้วก่อนหน้านั้

วิธีการผสมพันธุ์

การผสมพันธุ์มีอยู่ 3 วิธีคือ การปล่อยให้พ่อพันธุ์คุมฝูง การจูงเข้าผสม และการผสมเทียม

1. การปล่อยให้พ่อพันธุ์คุมฝูง วิธีนี้มีข้อดีคือผู้เลี้ยงไม่ต้องคอยสังเกตการเป็นสั้ดของแม่กระป๋อ กระป๋อเพศผู้จะทราบและทำการผสมกับแม่กระป๋อเอง แต่มีข้อเสียคือถ้ามีแม่กระป๋อเป็นสั้ด พ่อกระป๋อจะคอยไล่ตาม

จนไม่สนใจกินอาหาร ถ้าหากมีกระบือเพศเมียมีจำนวนหลายตัวเป็นสัดใกล้เคียงกันจะทำให้พ่อกระบือมีร่างกายทรุดโทรม ตามปกติควรจะใช้กระบือพ่อพันธุ์หนึ่งตัวคุมฝูงแม่กระบือประมาณ 20 ตัว

2. การจูงเข้าผสม ได้แก่ การจูงพ่อพันธุ์กระบือมาผสมกับแม่กระบือ

หรือจูงแม่กระบือมาผสมกับพ่อพันธุ์ วิธีนี้แยกพ่อกระบือไปเลี้ยงต่างหาก ทำให้สามารถดูแลพ่อกระบือให้มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงได้ดี พ่อกระบือตัวหนึ่งสามารถผสมกับแม่กระบือได้จำนวนมากกว่าการ

ปล่อยให้คุมฝูง แต่มีข้อเสียคือ ผู้เลี้ยงต้องคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระบือ ถ้าพลาดการสังเกตการเป็นสัดแล้วแม่กระบือจะเสียโอกาสที่จะได้รับการผสม จะต้องรอไปจนกว่าจะเป็นสัดอีกรอบหนึ่ง

การจูงเข้าผสมสามารถทำให้พ่อกระบือสามารถผสมกับกระบือเพศเมียได้มากขึ้น พ่อกระบือหนุ่มอายุ 2 ปีครึ่ง - 3 ปีครึ่ง ควรใช้ผสมกับแม่กระบือไม่เกินปีละ 20 ตัว พ่อกระบืออายุ 3 ปีครึ่งขึ้นไป สามารถผสมแม่กระบือได้ปีละ 30 - 40 ตัว

3. การผสมเทียม ได้แก่ การที่เจ้าหน้าที่จะนำน้ำเชื้อของกระบือพันธุ์ดี

มาผสมกับแม่กระบือที่เป็นสัด ปัจจุบันกรมปศุสัตว์มีหน่วยผสมเทียมที่สามารถให้บริการได้เกือบทุกอำเภอทั่วประเทศ ผู้เลี้ยงจะต้องคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระบือของตัวเอง เมื่อเห็นแม่กระบือเริ่มเป็นสัด

ต้องรีบไปแจ้งเจ้าหน้าที่ผสมเทียมทันที ไข่จะเริ่มตกหลังจากสิ้นสุดการเป็นสัดแล้ว 12 - 24 ชั่วโมง

เวลาที่เหมาะสมที่สุดในการผสมเทียมคือ 24 - 36 ชั่วโมงหลังจากเริ่มเป็นสัด

เพื่อสะดวกในการผสมเทียมเกษตรกรควรมีการจัดทำของผสมเทียมที่บ้านหรือภายในหมู่บ้าน เมื่อเจ้าหน้าที่มาทำการผสมควรมีคนคอยช่วยอย่างน้อย 2 คน แม่กระบือที่ได้รับการผสมแล้วผู้เลี้ยงควรกักอยู่ในคอกที่มีที่ร่ม ไม่ควรปล่อยให้แม่กระบือตากแดดหรือวิ่งไปในท้องทุ่งเพราะจะทำให้โอกาสผสมติดต่ำลง

การผสมเทียมมีข้อดีคือ ไม่ต้องเลี้ยงดูกระบือพ่อพันธุ์ ทำให้ไม่ต้องเปลืองอาหารและแรงงาน แต่ก็มีข้อเสียคือ ผู้เลี้ยงต้องคอยดูการเป็นสัดของกระบือเพศเมีย และต้องรีบไปแจ้งเจ้าหน้าที่ให้มาผสมเทียมให้ทันเวลา

ระยะเวลาอุ้มท้องของกระบือ เป็นระยะเวลาที่ไม่แน่นอนคงที่ แต่ส่วนมากยอมรับกันว่าประมาณ 10 เดือนครึ่ง หรือ 316 วัน ระยะเวลาอุ้มท้องของกระบือนานกว่าโคเล็กน้อย ลูกกระบือตัวผู้มักอยู่ในท้องนานกว่าลูกกระบือตัวเมีย และลูกกระบือเพศผู้มักคลอดเร็วกว่ากำหนดกว่าลูกกระบือที่ไม่เพศ แต่กระบือมักไม่ค่อยมีลูกแฝด

วิธีสังเกตอาการที่กระบือจวนจะคลอดลูก วิธีสังเกตอาการกระบือจวนคลอดมีดังนี้ คือ

- (1) เมื่อผู้เลี้ยงจดวันที่ผสมไว้เมื่อใดแล้ว อาทิตย์สุดท้ายที่จะครบกำหนดคลอดจะเป็นระยะที่ควรคลอด
- (2) สองถึงสามวันก่อนคลอดลูก เต้านมจะเต่งตึงและขยายใหญ่ขึ้น น้านมจะไหลเมื่อเวลาบีบ หัวนมจะบวมขึ้น
- (3) ท้องลด
- (4) เครื่องเพศบวม กล้ามเนื้อและอวัยวะส่วนต่างๆ ที่อยู่ใกล้โคนหางจะแสดงอาการคลายตัว

(5) แสดงอาการทรมานทรมาน แสดงอาการปวดท้องตลอด

การเลี้ยงดูกระป๋อง กระป๋องต้องหมั่นเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษกว่าปกติ โดย

- (1) ต้องให้กระป๋องออกกำลังกายโดยปกติ แต่อย่ามากเกินไป
- (2) อย่าให้อุจจาระผูกจะคลอดลูกยาก ควรให้อาหารที่ฟาม (bulky)
- (3) อย่าให้เดินไกลๆ มาก หรือวิ่งเร็วๆ หรือตกตกใจมากเกินไป หรือกระทบกระแทกกับสัตว์อื่น หรืออย่ามีการขนย้ายกระป๋องถ้าไม่จำเป็น
- (4) อย่าเอาไปไว้ร่วมกับกระป๋องแท่งลูก
- (5) ถ้าเป็นกระป๋องที่ทำการรีดนมอย่างหนัก ควรหยุดรีดก่อนเวลาที่จะคิดว่าจะคลอดประมาณ 8-10 สัปดาห์
- (6) ต้องให้อาหารที่บำรุงลูกในท้องเพิ่มขึ้นด้วย เพื่อสร้างกระดูกและกล้ามเนื้อ
- (7) เมื่อเวลาท้องแก่จะคลอด ควรแยกไปขังไว้ต่างหาก

วิธีดูแลกระป๋องเวลาคลอดลูกและหลังคลอดลูก เมื่อแยกกระป๋องที่คลอดออกไว้ต่างหากแล้ว ควรหาหญ้าหรือฟางแห้งๆ ปูรองนอนและหมั่นทำความสะอาดบ้าง สถานที่ที่จะแยกแม่กระป๋องออกมาควรสะอาด เงียบ ควรล้างและทำความสะอาดกับและขาของแม่กระป๋องให้สะอาดอยู่เสมอ ควรขลิบขนที่อยู่ใกล้ๆ อวัยวะสืบพันธุ์ อาหารที่ให้ควรอ่อนย่อยง่าย เช่น รำละเอียดและอื่นๆ กระป๋องแม่ที่เคยแท้งหรือรูก้างเก่ง ควรแยกเอาไว้อีกต่างหาก และเมื่อทำการคลอดแล้ว ควรใช้ขาม้าเช็ดราดในคอกและดิน และเผาหญ้าหรือฟางแห้งที่รองให้หมด เมื่อแม่กระป๋องจะคลอดก็ควรมาดูบ้าง เพื่อจะต้องช่วยเหลือ แต่ส่วนมากแล้วไม่ต้องช่วย ลูกกระป๋องที่อยู่ในท่าคลอดที่ปกติ

ก็คือ หัวคอและขาหน้าจะออกก่อน ถ้าเอาหลังออกหรือก้นออก นั้นแสดงว่าเกิดคลอดลูกยากแล้ว ต้องเรียกหาสัตว์แพทย์มาช่วยแก้ไข การที่ให้ผู้เลี้ยงมาคอยดูก็เพียงพอเพื่อช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้ เช่น ดูว่ารกออกเป็นปกติหรือไม่ หรือบางทีลูกโผล่ออกมาแล้ว แต่แม่เบ่งไม่ออก ก็ช่วยดึงเบาๆ (หลังจากได้ทำความสะอาดมือเรียบร้อยแล้ว) ในขณะที่เบ่งหรือถ้าถุงที่หุ้มตัวลูกไม่ขาด ก็ช่วยฉีกออก ถ้าลูกกระป๋องหายใจไม่ออกโดยมีอะไรมาอุดจมูกก็ช่วยควักออก หรือเมื่อลูกออกแล้ว แต่รกห้อยอยู่นานไม่ออกก็ช่วยดึงบ้าง ถ้าลูกกระป๋องแน่นิ่งไม่หายใจ ก็อาจช่วยโดยดึงลิ้นออกมาจากปาก และจับขาหลังยกขึ้นให้หัวห้อยและผายปอด เป็นต้น ลูกกระป๋องจะตั้งต้นหายใจโดยถอนหายใจหรือไอเบาๆ นั้นแสดงว่า การหายใจหรือชีวิตของลูกกระป๋องเริ่มต้นแล้ว เมื่อคลอดลูกแล้ว แต่ลูกยังไม่ได้กินนมแม่ ก็ควรจับอุ้มช่วยลูกโดยให้ลูกดูดนมเหลือง (colostrum) นำนมระยะแรกนี้สำคัญมาก เพราะเป็นอาหารและยาถ่ายที่สำคัญที่สุดต้องให้ลูกกินให้ได้ ส่วนแม่กระป๋องเมื่อคลอดลูกแล้ว ควรให้น้ำและหญ้าอ่อนๆ และให้พักผ่อนได้รับความสบาย ถ้าแม่กระป๋องไม่เลียลูกควรใช้ผ้านุ่มๆ เช็ดตัวลูกกระป๋องให้แห้งเพื่อทำให้เลือดกระจายไปทั่วๆ ตัวหรือใช้น้ำเกลือทาถู เพื่อเร่งเร้าทำให้แม่กระป๋องเลียลูก และควรแฉะที่สายสะดือด้วยยาฆ่าเชื้อ เช่น ทิงเจอร์ไอโอดีน ลูกกระป๋องที่แข็งแรงจะยืนขึ้นและกินนมภายใน 1 ชั่วโมงภายหลังคลอด

น้ำนมเหลือง (colostrum) นำนมนี้เป็นนมครั้งแรกของแม่กระป๋อง เริ่มตั้งแต่เมื่อลูกกระป๋องคลอดจนถึง 5 วันหลังคลอด แม้ว่าจะเรียกนมที่มีตั้งแต่เริ่มคลอดจนถึง 5 วันนี้ว่า น้ำนมเหลืองก็ตาม แต่นำนมเหลืองที่ดีที่สุดมีประโยชน์มากที่สุดสำหรับลูกกระป๋อง คือ นับตั้งแต่วันที่หนึ่งถึงวันที่สามและน้ำนมเริ่มเปลี่ยนจากน้ำนมเหลืองเป็นน้ำนมปกติในวันที่ 6 และใช้สำหรับมนุษย์รับประทานได้ในวันที่ 6 นี้ การที่น้ำนมเหลืองเป็นน้ำนมที่จำเป็นแก่ลูกกระป๋องใหม่ เพราะมี

- (1) แอนติบอดี (anti-body) และแร่ธาตุซึ่งสร้างให้เกิดความคุ้มโรคหรือทนทานต่อโรค (immunizing substance) ที่จะช่วยคุ้มโรคบางอย่างชั่วคราวแก่ลูกกระป๋อง เช่น โรคที่เกี่ยวกับระบบการย่อยอาหาร เป็นต้น ลูกกระป๋องเป็นสัตว์ที่ไม่สามารถจะทนทานต่อโรคได้ ธรรมชาติจึงให้น้ำนมนี้เพื่อช่วยป้องกันโรค
- (2) วิตามิน 10 - 20 เท่าของน้ำนมธรรมดา
- (3) ธาตุเหล็ก สำหรับบำรุงเลือดมากกว่าน้ำนมธรรมดาหลายเท่า
- (4) เป็นยาระบายช่วยขับของเสียในทางเดินอาหารและช่วยในการย่อยอาหาร

เนื่องจากลูกกระป๋องได้รับน้ำนมเหลืองเพียงหนึ่งในสามส่วนของจำนวนน้ำนมเหลืองทั้งหมดก็เพียงพอแล้ว ดังนั้น น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือจึงมีผู้เลี้ยงบางคนเก็บไว้ให้ลูกกระป๋องพันธุ์ดี ๆ ต่อไป หรือบางทีเอาไปช่วยลูกกระป๋องตัวอื่นที่ไม่สมบูรณ์ หรือเอาไปเลี้ยงลูกหมู วิธีให้น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือนี้ควรป้อนน้ำอุ่นโดยใช้ส่วนน้ำนมเหลืองสองส่วนและน้ำหนึ่งส่วน น้ำนมเหลืองต้องเก็บไว้ในที่เย็นเพื่อจะได้ไม่เสีย ถ้าเก็บไว้นานก็ควรเก็บไว้ในที่เย็นมาก ๆ ลูกกระป๋องที่ให้น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือต่อไปจะโตเร็วและมีสุขภาพสมบูรณ์เป็นพิเศษ การให้น้ำนมเหลืองโดยไม่สม่ำเสมอจะไม่เป็นอันตรายแก่ลูกกระป๋อง เช่น ให้น้ำนมเหลืองวันนี้น้อย พรุ่งนี้ไม่ให้ แล้ววันต่อมาให้น้ำนมเหลืองตลอดวัน และไม่ให้น้ำในวันต่อไป ก็จะไม่เป็นอันตรายแก่ลูกกระป๋องเลย การให้น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือได้ผลมากที่สุด คือ ในอายุเดือนแรก แต่จะให้ได้ดีจนถึงอายุ 6 เดือน

การเลี้ยงดูลูกกระป๋องตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 6 เดือน ระยะนี้เป็นระยะที่มีอันตรายมากที่สุดจะต้องดูแลลูกกระป๋องเป็นอย่างดีเป็นพิเศษ ในกรณีน้ำนมไม่พอให้ลูกกระป๋องกิน ก็ควรหาน้ำนมผงมาละลายน้ำให้กิน หรือจะให้น้ำนมเทียม

ก็ได้ นํ้านมเทียมโดยมากทำจากถั่วและไข่หรือนมผง ควรให้ลูกกระบือได้กิน นํ้านมแม่ทั้งหมดจนถึงอายุประมาณ 3 - 4 สัปดาห์ แล้วจึงค่อยใช้ของอื่น แทน โดยลดจำนวนนํ้านมลงทีละน้อย ต่อจากนั้นควรหัดให้ลูกกระบือกิน อาหารผสม หรือเมล็ดพืชที่บดแล้ว เช่น ข้าวโพดและถั่วต่างๆ เป็นต้น โดย ใส่สิ่งไม้แขวนให้กิน สำหรับหญ้าแห้งหรือถั่วแห้งๆ หรือสดๆ ควรใส่ใน รางหญ้าให้กินตลอดเวลา ลูกกระบือจะเริ่มกินอาหารเหล่านี้เมื่ออายุประมาณ 2 สัปดาห์ ในระยะที่กระบืออายุน้อยๆ นี้ ท้องหญ่ายังไม่ให้ประโยชน์แก่ ลูกกระบือ เพราะเครื่องย่อยอาหารยังไม่เจริญพอ นั่นก็คือ ยังไม่มีจุลินทรีย์ (microorganism) ในกระเพาะขบกระดิ่งหรือผ้าขนหนู (rumen) ท้องหญ้า จะให้ประโยชน์แก่สัตว์เมื่ออายุ 2 เดือนขึ้นไป แต่ต้องให้อาหารผสมด้วย จนอายุ 10 เดือน ตอนนี้องหญ้าให้ประโยชน์แก่ลูกสัตว์มาก คือ ลูกสัตว์จะได้ ออกกำลัง ได้รับแสงแดดและได้รับอากาศบริสุทธิ์ เมื่อเลี้ยงลูกกระบือใน ท้องหญ้าควรมีน้ำที่สะอาด มีร่มไม้เพื่อบังความร้อนแดด และร่มเย็นไม่ร้อนจัด

การเลี้ยงลูกกระบืออายุตั้งแต่ 6 เดือน จนถึง 10 เดือน เมื่อ

ลูกกระบืออายุ 6 เดือนแล้ว เป็นระยะที่ ลูกกระบือหย่านม ระยะนี้ก็ง่ายเข้าโดยเลี้ยง ในท้องหญ้าและให้อาหารผสมและเมล็ดพืช บดอื่นๆ หลักในการประมาณอาหารผสมกับ หญ้าที่ให้กินในท้องหญ้าก็คือ ถ้าหญ้านั้น

มีคุณภาพดีก็ให้อาหารผสมราวๆ วันละ 1 - 1.5 กิโลกรัม ถ้าหญ้าในท้องหญ้า มีคุณภาพไม่ดีควรให้อาหารผสม 2 - 4 กิโลกรัม ถ้าให้กินหญ้าแห้ง หญ้าแห้งก็ควร เป็นวันละ 4 - 7 กิโลกรัม อาหารผสมสำหรับหญ้าที่มีพวกตระกูลถั่วซึ่งมีโปรตีน อยู่ในตัวมันแล้วอาหารผสมควรมีโปรตีนอยู่ 12 - 14% ถ้าหญ้าที่ให้ไม้ไขพืช ตระกูลถั่วอาหารผสมจึงควรมีโปรตีน 16 - 18% น้ำและเกลือต้องมีให้กินอยู่

ตลอดเวลา และควรมีแร่ธาตุ เช่น แคลเซียมหรือธาตุเหล็ก หรือแร่ธาตุต่างๆ เช่น ทองแดง ไอโอดีน โคบอลต์หรือแมงกานีส การให้แร่ธาตุเหล่านี้เราจะต้องตรวจหาว่าสถานที่ทำการเลี้ยงสัตว์เหล่านั้นในอาหารสัตว์ขาดแร่ธาตุที่กล่าวแล้วข้างต้นอะไรบ้าง ใส่ลงไม่ให้กระบือกินตลอดเวลา เมื่อลูกกระบืออายุ 6 เดือนแล้ว ควรแยกออกจากฝูงเพื่อป้องกันมิให้ลูกกระบือผสมเมื่ออายุน้อย ถ้าปล่อยให้ผสมในขณะที่กระบือยังไม่โตและสมบูรณ์เต็มที่ก็จะให้ลูกขนาดเล็ก และตัวแม่ก็จะไม่เจริญเติบโต และการแยกนี้ก็ยังเป็นประโยชน์ที่ลูกกระบือจะได้รับความเอาใจใส่เป็นพิเศษ โดยให้อาหารที่ถูกหลักถูกส่วน เพื่อความเจริญเติบโตและได้กินอาหารสมบูรณ์ เพราะอยู่ในฝูงขนาดเดียวกันและไม่ถูกแย่งอาหารจากกระบือขนาดโตกว่า หรือถูกเหยียบตาย

การเลี้ยงลูกกระบือตั้งแต่อายุ 10 เดือนขึ้นไป อายุตอนนี้เป็นอายุที่อวัยวะย่อยอาหาร มีจุลินทรีย์ จะย่อยอาหารหยาบ เช่น พืชหญ้า ได้เจริญเต็มที่แล้ว ถ้าหญ้าเป็นหญ้าที่มีคุณภาพสูง อาหารผสมก็ให้น้อยลง หรือไม่ต้องให้เลย แต่น้ำหรือเกลือและแร่ธาตุต่างๆ ต้องให้กินตลอดเวลา

การเลี้ยงไว้ทำงาน เกษตรกรควรเจาะจงลูกกระบือตั้งแต่ขนาดยังเล็กแล้วหัดให้ทำงานเบาไปก่อนจนกว่าจะโต และการใช้กระบือทำงานนั้นไม่ควรใช้ทำงานเกินวันละ 6 ชั่วโมง และควรแบ่งให้ทำงานตอนเช้า 3 ชั่วโมง และตอนเย็น 3 ชั่วโมง หลังจากทำงานแล้วควรให้กระบืออาบน้ำ หรือฉีดน้ำราดตัวให้ผลจากการสำรวจปรากฏว่า เกษตรกรหัดกระบือทำงานเมื่ออายุ 3 ปี ซึ่งนับว่าช้ามาก แต่ก็เก่งมากที่หัดได้ภายใน 1 - 3 อาทิตย์ และใช้กระบือทำงานในปีหนึ่งน้อยไป

ให้กระป๋องกินอาหารที่มีคุณภาพและมีจำนวนเพียงพอ

ผู้เลี้ยงต้องรู้ว่าลูกกระป๋อง กระป๋องรุ่น หรือแม่กระป๋องมีความต้องการอาหารประเภทใดบ้างมากน้อยแค่ไหน การให้อาหารไม่ถูกต้อง และไม่เพียงพอ จะทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย แล้วอาจเป็นสาเหตุให้เกิดโรคต่างๆตามมาได้ และการให้อาหารต้องระวังสิ่งต่างๆ ที่จะให้กระป๋องกินคือ

1. พืชหรือสารพิษต่างๆ เช่น เห็ดเมา มันสด หรือยาฆ่าแมลงที่ใช้กันอยู่
2. ให้กินหญ้าและน้ำสะอาด ไม่มีการปนของ เชื้อโรค เชื้อรา หรือ ไข่พยาธิต่างๆ
3. วัตถุแปลกปลอม เช่น เศษเหล็กตะปู หรือถุงพลาสติก
4. อย่าให้กินอาหารที่เสียแล้ว

จัดสิ่งแวดล้อมให้กระป๋องอยู่อย่างสบาย และปลอดภัย

คอกควรเย็นสบายไม่ร้อน มีอากาศระบายดี ลมไม่โกรกเกินไปไม่ให้เลี้ยงอยู่รวมกันมากๆ มีอาหารและน้ำให้กินอย่างเพียงพอ ควรมีหญ้าอย่างพอเพียง ไม่รกรุงรัง หมั่นเก็บขยะมูลฝอยและอุจจาระ เพื่อป้องกันการหมักหมมของเชื้อโรค พยาธิ หรือแมลงวันที่จะวางไข่ หมั่นทำความสะอาดคอกและราดด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อที่เหมาะสม

การใช้วัสดุพลอยได้จากการปลูกพืชเป็นอาหารกระป๋อง

วัสดุพลอยได้ที่เกษตรกรได้จากการปลูกพืช แทนที่จะเผาหรือปล่อยทิ้งไว้ สามารถนำมาใช้เป็นอาหารเลี้ยงกระป๋องได้ จะช่วยลดต้นทุนการเลี้ยงกระป๋องได้มาก เช่น

ฟางข้าว

ในพื้นที่ปลูกข้าว 1 ไร่ จะได้ฟางข้าว 310 - 540 กิโลกรัม หรือฟางข้าวที่ได้จะเท่ากับจำนวนข้าวเปลือกที่ผลิตได้เช่นเดียวกัน

การใช้ฟางข้าวอย่างเดียวยังคงกระป๋องในฤดูแล้งไม่เพียงพอที่จะทำให้กระป๋องรักษาน้ำหนักตัวอยู่ได้ เพราะฟางข้าวมีคุณภาพต่ำ กระป๋องจะมีน้ำหนักลดลง เราสามารถเพิ่มคุณภาพของฟางข้าวได้ดังนี้

ก. ให้ฟางข้าวเสริมด้วยใบถั่ว ใบกระถิน หรือใบมันสำปะหลัง ตากแห้งจำนวนวันละ 0.5 - 1 กิโลกรัมต่อตัว จะทำให้กระป๋องรักษาน้ำหนักในช่วงแล้งได้

ข. ให้ฟางข้าวที่ราดละลายยูเรีย-กากน้ำตาลโดยใช้ปุ๋ยยูเรีย 1.5 กิโลกรัม กากน้ำตาล 7.5 กิโลกรัม ละลายในน้ำ 80 ลิตร (ประมาณ 4 ปี๊บ) แล้วนำไปราดฟางข้าวได้จำนวน 100 กิโลกรัม หรือประมาณครึ่งคืบ (0.5 ลูกบาศก์เมตร)

ค. ใช้ในรูปของฟางปรุ่่งแต่งหรือฟางหมักยูเรีย ซึ่งมีวิธีทำคร่าวๆ ตามภาพ จะทำให้กระป๋องกินได้มากกว่าฟางธรรมดาโดยอาจกินได้ 2 - 3% ของน้ำหนักตัว เช่น ควายหนัก 300 กิโลกรัม อาจกินฟางปรุ่่งแต่งได้วันละ 9 กิโลกรัม (ขอคำแนะนำการทำฟางปรุ่่งแต่งได้ที่สำนักงานปศุสัตว์อำเภอและหน่วยงานของกรมปศุสัตว์ที่เกี่ยวข้อง) ข้อควรระวังในการทำฟางปรุ่่งแต่ง คือ อย่าให้โคหรือกระป๋องได้มีโอกาสกินน้ำที่ละลายปุ๋ยยูเรียก่อนที่จะราดฟางข้าวอย่างเด็ดขาด จะทำให้สัตว์ตายได้

ทำให้กระป๋องที่เราเลี้ยงมีความต้านทานโรค

ลูกกระป๋องที่เกิดใหม่จะมีความต้านทานต่อโรคต่างๆ โดยการกินนมแม่เหลืองจากแม่ใน 2-3 วันแรกเกิด และถ้าโรคต่างๆที่เกิดขึ้นไม่รุนแรงมากนัก ลูกกระป๋องก็จะสร้างความต้านทานต่อโรคต่างๆได้เอง แต่ถ้าเกิดโรครุนแรงอย่างรุนแรง กระป๋องก็ไม่สามารถต้านทานโรคเหล่านั้นได้ ผู้เลี้ยงจึงจำเป็นต้องฉีดวัคซีนล่วงหน้าเพื่อสร้างความต้านทานให้เกิดขึ้นในตัวกระป๋องก่อนเป็นโรค โดยทั่วไปแล้วเรามักฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย โรคเฮโมไรกเซฟติซมี (โรคคอบวม) และในบางพื้นที่ที่ต้องฉีดวัคซีนป้องกันโรคแอนแทรกซ์หรือโรคกาฬด้วย ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ในพื้นที่ จะทราบดีว่าต้องฉีดวัคซีนอะไรบ้าง และเมื่อไร

การป้องกันโรคล่วงหน้า

การที่ปล่อยให้กระป๋องเป็นโรคแล้วค่อยรักษาย่อมไม่ดีแน่ นอกจากจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย เสียเวลา หรืออาจไม่หายแล้วอาจติดต่อไปยังกระป๋องตัวอื่นๆ อีกได้ ทางที่ดีควรมีการป้องกันต่อไปนี้

1. ก่อนนำกระป๋องใหม่เข้ามาในฝูง ต้องแยกและกักเลี้ยงต่างหากประมาณ 2 อาทิตย์ จนกว่าจะแน่ใจว่าไม่เป็นโรค แล้วทำการถ่ายพยาธิและฉีดวัคซีนหากสัตว์ตัวนั้นยังไม่ได้ถ่ายพยาธิหรือฉีดวัคซีนป้องกันโรคติดต่อแล้วจึงจะนำไปรวมกับฝูงเดิม

2. แยกสัตว์ป่วยออกจากสัตว์ดี วิธีนี้จะประหยัดและได้ผลดี ผู้เลี้ยงต้องหมั่นสังเกตอาการผิดปกติ หรือ อาการป่วยตั้งแต่ระยะเริ่มแรก เพื่อจะได้แยกสัตว์ป่วยออกมารักษาได้ทัน และถ้ามีการป่วยมากกว่า 2 ตัว ในระยะเวลาใกล้เคียงกันและมีอาการเหมือนกัน ให้สงสัยว่าอาจเป็นโรครุนแรงให้รีบตามสัตวแพทย์มาช่วยทำการป้องกันไม่ให้เกิดการระบาดลุกลามยิ่งขึ้น

3. สัตว์ที่ตายโดยไม่ทราบสาเหตุหรือเป็นโรคระบาดควรตามสัตวแพทย์ มาช่วยตรวจดูเพราะอาจเป็นโรคที่ติดต่อถึงคนได้หากสัตวแพทย์อนุญาตให้กิน ก็จะกินได้ แต่ถ้าเป็นโรคระบาดควรเผาหรือฝังซากให้ลึก ใรด้วยปูนขาว หรือยาฆ่าเชื้อซากควรอยู่ลึกกว่าผิวดินไม่น้อยกว่า 1 เมตร

4. กำจัดและทำลายสัตว์ที่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง ซึ่งเราทราบได้โดยการให้สัตวแพทย์มาทำการทดสอบเป็นประจำ เช่น วัณโรค หรือบรูเซลโลซิส (โรคแท้ง) เพื่อป้องกันไม่ให้โรคเผยแพร่ติดต่อไปยังสัตว์อื่น

โรคในกระปือ

การเลี้ยงดูกระปืออย่างดีตามที่กล่าวมาแล้วจะทำให้กระปือมีสุขภาพ สมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรค แต่โดยทั่วไปแล้วผู้เลี้ยงควรรู้จักโรคที่สำคัญ ที่มักพบในกระปือ เพื่อจะได้ทำการป้องกันและรักษาได้ทัน

กระปือไม่สบายหรือเป็นโรคมีอาการอย่างไร

เราจะพบว่ากระปือที่เป็นโรคจะมีอาการเหล่านี้บางอย่างหรือหลายอย่าง คือ

1. กินน้อยลง หรือ ไม่กินหญ้า
2. ไม่เคี้ยวเอื้อง
3. ซึม นัยน์ตาขุ่นมัว หรือมีขี้ตามากผิดปกติ
4. จมูกแห้ง มีไข้สูง
5. ขนหรือผิวหนังหยาบกร้าน

สาเหตุของการเป็นโรค

โรคเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น

1. เกิดจากการติดเชื้อโรคต่างๆ เช่น แบคทีเรีย ไวรัส เชื้อรา

2. โรคขาดอาหารหรือได้รับสารอาหารไม่เพียงพอ
3. สารพิษจากพืชและสัตว์ รวมทั้งยาฆ่าแมลงต่าง ๆ
4. โรคทางกรรมพันธุ์ได้รับจากพ่อแม่
5. การได้รับบาดเจ็บ
6. ความผิดปกติของอวัยวะต่างๆ

เมื่อเกิดโรคขึ้นแล้วจะติดต่อหรือระบาดไปยังตัวอื่นอย่างไร

1. ติดต่อโดยตรงระหว่างตัวป่วยและตัวที่ดี เช่น หายใจรด เลี้ยงเสียดสี
2. ติดต่อทางอุปกรณ์เครื่องใช้หรือคนพาไป
3. แมลงหรือสัตว์อื่น เช่น เห็บ เหลือบ นก หนู แมลง พาไป
4. ติดต่อกับดิน เชื้อโรคบางโรคเมื่อเป็นแล้วจะคงทนอยู่ในดินได้นานหลายปี เช่น เชื้อบาดทะยัก, เชื้อแอนแทรกซ์
5. ติดต่อกับน้ำหรือน้ำหรืออาหาร
6. ติดต่อกับทางอากาศหรือลมหายใจ โดยการไอหรือจามออกจากสัตว์ป่วย แล้วเชื้อมาสูดกับอากาศหรือฝุ่นละออง

พยาธิ

พยาธิเป็นตัวทำให้เกิดการสูญเสียอย่างมาก อาจเนื่องจากการตายการเจ็บป่วย การหยุดชะงักการเจริญเติบโต ผสมไม่ติด ไม่มีลูก ขนหรือหนังเสียหาย กระบือไม่มีแรงทำงาน ราคาถู และต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาหรือป้องกัน ฯลฯ

ลูกกระบือที่เป็นพยาธิ

พยาธิภายนอก

พยาธิภายนอกของกระป๋องมีหลายชนิด เช่น เห็บ เหา ไร เหลือบ ยุง ริ้น แมลงวัน จี๊เรื้อน พยาธิพวกนี้จะดูดเลือด น้ำเหลืองจากตัวสัตว์ทำให้อ่อนแอ พวกเหาและจี๊เรื้อนจะทำให้เกิดการคัน รำคาญ ทำให้เกิดความเครียดจนทนไม่ได้ ผิวหนังหยาบเสีย อาจแตกหรือลอก ขนร่วง อีกทั้งจะนำโรคต่างๆ มายังตัวกระป๋อง

การป้องกันหรือรักษา ควรใช้ยากำจัดพยาธิภายนอกโดยการพ่นหรือทาทั้งตัวสัตว์ทุกตัว และบริเวณคอก เพื่อป้องกันการติดกลับมาเป็นอีก พวกเหาหรือจี๊เรื้อน ควรรักษาติดต่อกัน 3 ครั้ง แต่ละครั้งห่างกัน 1 อาทิตย์ ส่วนเห็บควรทำ 2 ครั้ง ห่างกัน 1 อาทิตย์เช่นกัน ยาที่ใช้ในท้องตลาดมีหลายยี่ห้อ เช่น อาซุนโทล เนกัวอน ไชเปอร์เมทริน ไดอาซินอน ฯลฯ ขนาดและวิธีใช้ปฏิบัติตามคำแนะนำของยาแต่ละชนิด

พยาธิภายใน

พยาธิภายในที่ทำอันตรายในลูกกระป๋องมากคือพยาธิตัวกลม พวกพยาธิไส้เดือนหรือพยาธิเส้นด้าย นอกนั้นก็จะเป็นพยาธิปากขอในกระป๋องที่โตแล้วจะเป็นพวกพยาธิใบไม้ในตับ ซึ่งคนก็เป็นโรคนี้ด้วย

1. โรคพยาธิตัวกลมในลูกกระป๋อง

โรคนี้เป็นได้ทั้งลูกโค และลูกกระป๋อง โดยเฉพาะในลูกกระป๋องต้องตายด้วยโรคพยาธินี้จำนวนมากในแต่ละปี การติดต่อ เกิดจากการกินตัวอ่อน หรือไข่พยาธิที่ออกมาจากตัวที่เป็นโรคเข้าไปบางชนิดติดต่อทางสายรกหรือน้ำนมแม่

อาการ โรคพยาธิโดยทั่วไปจะมีอาการท้องเสีย จี๊เหลว อาจมีสีเทาและมีกลิ่นเหม็น ลูกกระป๋องจะเบื่ออาหาร อาจมีการไอ หายใจถี่ จะพอม แคระแกรน ผิวหนังหยาบ ขนหยอง ลูกกระป๋องมักจะตายในช่วงอายุ 3 - 4 อาทิตย์แรกเกิด

การป้องกันและรักษา บางครั้งลูกโคหรือลูกกระบือจะตายกระทันหัน
ทั้งๆ ที่อ้วนท้วน สมบูรณ์ แข็งแรงดีไม่มีอาการเจ็บป่วย การป้องกันจึงเป็น
วิธีที่ดีที่สุด

1. เลี้ยงกระบือในคอกที่สะอาด ควรทำการยกพื้น หมั่นทำความสะอาด
กำจัดขยะ และฉีดพ่นยาออกไป ที่ใส่น้ำและหญ้าควรทำความสะอาดและเปลี่ยน
ทุกวัน

2. ควรทำการถ่ายพยาธิตัวกลมตั้งแต่ลูกกระบืออายุ 3 อาทิตย์ และ
ถ่ายซ้ำอีกเมื่ออายุ 6 อาทิตย์ หากเป็นพื้นที่ที่มีพยาธิเหล่านี้มากควรทำการ
ถ่ายพยาธิทั้งฝูงทุก 3 เดือน จนกว่าจะแน่ใจว่าพื้นที่นี้ไม่มีพยาธิเหล่านี้หลงเหลือ
อยู่แล้ว เนื่องจากโคหรือกระบือตัวโตจะมีความทนต่อการติดเชื้อพยาธิมากขึ้น
จนไม่แสดงอาการอะไรเลย แต่พยาธิที่อยู่ในสัตว์จะมีการเจริญเติบโตออกไข่
และเป็นตัวอ่อนหรือผ่านรกและนมแม่ แพร่ไปยังลูกโคลูกกระบือที่จะเกิดใหม่
ในฝูงได้อีกไม่สิ้นสุดหากไม่กำจัดออกไปให้หมดจากฝูงหรือหมู่บ้าน

ยาที่ใช้ได้ผลเป็นพวก ปิปปิเปอร์ราซีน เลวามิโซล ไดอาเบนดาโซล
คอนคูราท ฟานาควัวร์ เนมาแฟลซ์ รินทาล ฯลฯ

2. พยาธิใบไม้ในตับของโคกระบือ

พยาธิใบไม้ในตับเป็นพยาธิที่ร้ายแรง อาศัยอยู่ในเนื้อตับ ท่อน้ำดี
และถุงน้ำดี ขณะเมื่อยังมีชีวิตอยู่จะมีลักษณะคล้ายใบไม้ยืดหดตัวได้ ตอนต้น
ของลำตัวกว้างกว่าตอนปลายลำตัวจะกว้างประมาณ 1 ซม. และยาวประมาณ
3-7 ซม. โคกระบือในประเทศไทยเป็นพยาธิใบไม้ประมาณ 40-50% และ
สามารถติดต่อถึงคนได้ด้วย

การติดต่อ

ไข่ของพยาธิใบไม้ในตับจะออกมากับอุจจาระโคกระบือ ในการเจริญเติบโต
จากไข่เป็นตัวอ่อนระยะต่างๆ จำเป็นต้องมีหอยน้ำจืดชนิดหนึ่ง (หอยคัน)

เป็นตัวกลาง ในบริเวณที่มีน้ำและอุณหภูมิพอเหมาะไข่จะฟักเป็นตัวอ่อน และว่ายไปไขอยู่ในหอยคันประมาณ 5 - 7 อาทิตย์ แล้วเปลี่ยนรูปร่างเป็นลักษณะต่างๆ ในที่สุดจะมีลักษณะคล้ายลูกกบ แต่ขนาดเล็กกว่ายอยออกมาจากหอย และในที่สุดจะเกาะตามใบหญ้า ต้นข้าว และพืชผักในน้ำ และเห็นเป็นจุดสีน้ำตาลอ่อนคล้ายไข่ปลา โค กระบือ เป็นพยาธิใบไม้ในตับ โดยกินหญ้าหรือฟางที่มีพยาธิตัวอ่อนเข้าไป พยาธินี้จะไชเข้าไปเจริญเติบโตเป็นตัวแก่ในตับ ซึ่งจะกินเวลาประมาณ 3 เดือน ในคนก็ติดพยาธินี้ได้ในการทำงานเดียวกัน

อาการ

อาการไขของตัวอ่อนไปยังตับจะทำให้ตับอักเสบ ทำลายเนื้อตับและทำให้ตับแข็ง เมื่อตัวแก่อาศัยอยู่ในท่อและถุงน้ำดี ก็จะทำให้เกิดการอักเสบ ลอกหลุด และเกิดเป็นก้อนนิ่วขึ้นอุดตันทางเดินของน้ำดี สัตว์จะมีอาการเบื่ออาหาร การย่อยอาหารไม่ปกติทำให้เกิดท้องอืดบอຍ ๆ ชูบพอมลงเรื่อย ๆ อ่อนเพลียไม่มีแรงทำงาน ท้องอาจผูกหรือท้องเดินก็ได้ ในรายที่เป็นมากๆ จะตาย โคกระบือที่ให้นมจะทำให้ให้น้ำนมลด จึงทำให้เกิดความเสียหายแก่เศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก และเป็นอันตรายต่อสุขภาพของคน

การป้องกันและการรักษา

1. การควบคุมและป้องกัน ต้องพยายามกำจัดหอยคัน ซึ่งเป็นตัวกลางในการเจริญเติบโตของพยาธิชนิดนี้ เช่น การเลี้ยงเป็ดหรือการโรยยาในหนองน้ำเพื่อกำจัดหอย

2. ในพื้นที่ที่มีการเป็นโรคนี้นี้สูง ควรถ่ายพยาธิใบไม้ในตับโคกระบือที่มีอายุมากกว่า 8 เดือน ให้มากที่สุดประมาณต้นเดือนกันยายนของทุกปี ประมาณ 3 - 5 ปี อาจปลอดจากโรคนี้ได้ ยาที่ใช้ป้องกันและรักษา เช่น พวง ไทรแดกซ์และไบลิวอน เป็นยาฉีด หรือ วาลบาเซน เป็นยากิน ฯลฯ ขนาดและวิธีใช้ปฏิบัติตามคำแนะนำของยาแต่ละชนิด

3. พยาธิเม็ดสาคู

พยาธิเม็ดสาคู ของโคกระบือมีลักษณะเป็นถุงกลมหรือยาวรี รูปไข่ มีสีขาวขุ่นหรือสีเทาปนแดง ขนาดต่างๆ กันตั้งแต่เท่าเมล็ดถั่วเขียว ถึงเมล็ดถั่วลิสง โดยมากพบพยาธิเม็ดสาคูที่หัวใจ กล้ามเนื้อแก้ม และกระบังลม หรืออาจพบได้ตามอวัยวะอื่นๆ

การติดต่อ โคกระบือจะเป็นพยาธิเม็ดสาคู โดยกินไข่พยาธิหรือปล้องสุดของพยาธิตัวตืดของคน ซึ่งออกมากับอุจจาระเข้าไปเมื่อไข่ของพยาธิเข้าสู่ลำไส้แล้วจะฟักออกเป็นตัวอ่อนไชเข้าสู่กระแสโลหิตแล้วไปอยู่ตามอวัยวะต่างๆ และสร้างถุงพยาธิหุ้มตัวเห็นเป็นเม็ดดั่งกล่าวข้างต้น สรุปแล้วพยาธิเม็ดสาคูของ โค กระบือ ก็คือพยาธิตัวตืดของคนนั่นเอง

ความสำคัญของพยาธิชนิดนี้ พยาธิชนิดนี้ มีความสำคัญทางสาธารณสุขอย่างมาก เพราะคนที่บริโภคเนื้อ ที่มีพยาธิเม็ดสาคู โดยทำให้เป็นอาหารดิบๆ สุกๆ เช่น หลู้ ลาบ หรือเนื้อสะเต๊ะเข้าไปแล้ว ก็จะทำให้ผู้นั้นเป็นโรคพยาธิตัวตืดในลำไส้ ประชาชนในบางภาคของประเทศไทยเป็นพยาธิตัวตืดอยู่มากทำให้สุขภาพเสื่อมโทรม ปวดท้อง ท้องอืดภายหลังรับประทานอาหาร ชุ่มพอมอ่อนเพลีย อยากรักษาอาหารบ่อยๆ

การป้องกันและการรักษา

1. การป้องกันและควบคุมพยาธิเม็ดสาคูของ โค กระบือ โดยต้องป้องกันไม่ให้ โค กระบือ มีโอกาสกินอุจจาระของคนได้โดยการให้ประชาชนใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะและงดเว้นการถ่ายอุจจาระลงบนพื้น
2. คนที่เป็นโรคพยาธิตัวตืดควรไปหาแพทย์ เพื่อทำการรักษา
3. ควรมีการตรวจเนื้อที่ส่งจำหน่ายให้ประชาชนอย่างเข้มงวด และถูกต้องโดยสัตวแพทย์ตามหลักวิชา
4. ประชาชนควรบริโภคอาหารที่ทำจากเนื้อ โค กระบือ ซึ่งหุงต้มหรือปรุงสุกจริงๆ

โรคระบาดและโรคติดต่อในกระบือ

โรคในกลุ่มนี้เป็นโรคที่เกิดจากการที่กระบือได้รับเชื้อโรคเข้าไปสู่ร่างกาย เช่น พวกลัวไรต์ หรือแบคทีเรีย แล้วเชื้อพวกนี้ไปทำอันตรายกับอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย และสามารถแพร่กระจายติดต่อหรือระบาดไปยังโคหรือกระบือตัวอื่น และบางชนิดก็ติดต่อถึงผู้เลี้ยงได้ด้วยและต้องจำไว้ว่าถ้าพบสัตว์มีอาการป่วยเหมือนกันตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไปในเวลาใกล้เคียงกันหรือพร้อมกันอาจสงสัยได้ว่าเป็นโรคระบาดให้รีบปรึกษาสัตวแพทย์ในพื้นที่ทันที

1. โรคปากและเท้าเปื่อย

โรคนี้ชาวบ้านอาจเรียกว่า โรคปากเปื่อยกีบเน่า เป็นโรคระบาดที่ติดต่อได้รวดเร็วชนิดหนึ่งของ โค กระบือ สุกร แพะ แกะ ซึ่งมักจะไม่ทำให้สัตว์ถึงตาย แต่จะกินอาหารไม่ได้ เนื่องจากแผลบนลิ้นและในปาก ทำให้ซุบซอมลง แผลที่ขาและเท้าจะทำให้ขาเจ็บทำงานไม่ได้ หยุดการให้น้ำนมชั่วคราว น้ำนมลดลง จึงก่อให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก การตายจะเนื่องจากกินอาหารไม่ได้

สาเหตุ

เกิดจากเชื้อไวรัส ในประเทศไทยมี 3 ชนิด คือ ชนิดโอ ชนิดเอ และชนิดเอเซียวัน

การติดต่อของโรคสัตว์

1. โดยการที่สัตว์กินเอาเชื้อโรคที่อยู่ปะปนอยู่กับอาหาร น้ำหรือหญ้า ลูกกินนมแม่ที่เป็นโรคก็มักได้รับเชื้อทางน้ำนมหรืออาจได้รับโดยตรงจากการเลีย
2. โดยการหายใจเอาเชื้อที่ปะปนอยู่กับอากาศและฝุ่นละอองโดยการพาของลม
3. การเคลื่อนย้ายสัตว์หรือซากสัตว์ที่เป็นโรค ก็จะทำให้เชื้อแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว

4. คนที่เข้าไปในพื้นที่หรือบ้านที่มีโรคระบาดอยู่แล้ว เชื่อโรคจะติดมากับรองเท้า เสื้อผ้า และตามร่างกาย แล้วนำเชื้อโรคแพร่ระบาดไปยังผู้อื่นต่อไป

อาการ

ในโคและกระบือจะเป็นโรคนี้น้อยกว่าสัตว์ชนิดอื่นๆ โดยจะเริ่มเกิดเป็นตุ่มที่เยื่อชุ่มบริเวณปากและจมูก หรือที่หัวนมและเต้านม ขณะเดียวกันนี้ไข่จะสูงทำให้สัตว์เบื่ออาหาร หงอยซึม น้ำลายไหลฟูมปาก จากนั้นอีกประมาณ 24 ชม. เม็ดตุ่มนี้จะแตกออกเยื่อชุ่มจะลอกออกเป็นแผล และถ้าไม่มีเชื้ออื่นเข้าไปแผลจะหายเองใน 1 อาทิตย์ แต่ถ้ามีเชื้ออื่นปะปนในแผล อาจทำให้เกิดฝีเรื้อรังขึ้นได้หลังจากเกิดเม็ดตุ่มแล้ว 2 - 5 วัน จะเกิดอาการคันที่เท้าได้เนื่องจากไวรัสจะไปตามกระแสโลหิตแผ่ขยายไปทั่วร่างกาย สัตว์จะเจ็บเท้า พื้นกีบบวมเต่งมีน้ำเหลืองขังอยู่ภายในและแตกเป็นแผลขึ้นอาการอื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ คือ สัตว์ที่ท้องอาจแท้งได้น้ำนมลดเกิดโรคแทรก เช่น โรคปอด บางรายโลหิตอาจเป็นพิษและตายได้

แผลในปาก

การควบคุมและป้องกันโรค

1. วัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยทั้ง 3 ชนิด คือ โอ, เอ, เอเซียวัน
 - สัตว์อายุมากกว่า 6 เดือน และไม่เคยฉีดวัคซีนมาก่อนควรทำการฉีด 2 ครั้ง โดยฉีดซ้ำครั้งที่ 2 ในระยะ 3 เดือน หลังจากฉีดครั้งแรก และฉีดซ้ำทุก 6 เดือน
 - สัตว์อายุน้อยกว่า 6 เดือน ควรทำการฉีด 3 ครั้ง โดยทำการฉีดครั้งที่ 2 ในระยะ 3 เดือน หลังจากฉีดครั้งแรก และครั้งที่ 3 ในระยะ 3 เดือน หลังจากฉีดครั้งที่ 2 จากนั้นให้ทำการฉีดซ้ำทุกๆ 6 เดือน

2. แยกสัตว์ที่ป่วยออกให้ห่างจากสัตว์ดีมาอยู่ในคอกที่มีพื้นนุ่มและไม่ชื้นหรือแฉะ

3. คอกสัตว์ป่วย ควรทำความสะอาดฆ่าเชื้อโรคด้วยโซดาไฟ 2% หรือโรยปูนขาว

4. ก่อนนำสัตว์ใหม่เข้าเลี้ยงควรพักดูอาการอย่างน้อย 1 เดือน

5. เข้มงวดเรื่องคนเข้าออกให้มาก เพราะอาจนำโรคไประบาดยังฝูงอื่นๆ ได้

6. ทำลายหรือเผาลิงของที่สงสัยว่ามีเชื้อโรคอยู่

7. รักษาแผลที่ปากและที่กีบโดยใช้ยาน้ำสีม่วง (เจนเจียลไวโอเล็ต) หรือจะใช้ยาทาที่กีบของกรมปศุสัตว์ หรือน้ำมันทาแผลที่กีบเท้าเพื่อป้องกันแมลงวันตอมและวางไข่

8. ถ้าสัตว์ป่วยมากควรฉีดยาปฏิชีวนะโดยตามสัตวแพทย์มาให้การช่วยเหลือ เพื่อป้องกันการรักษา โรคแทรกซ้อนและช่วยให้แผลหายเร็วขึ้น

การรักษาแบบพื้นบ้าน

แผลที่ปาก

1. ใช้เปลือกต้นสีเสียด เปลือกต้นแค เปลือกต้นมะขามเทศ เปลือกผลมังคุดต้ม หรือใบชาขงแก่ๆ ทั้งให้เย็น นำมาชะล้างแผลที่ลิ้นและปาก หรือ

2. ใช้หัวโพล ยอดมะกอก หรือผลมะกอกเอาแต่เนื้อ โขลกให้ละเอียด คลุกให้เข้ากับเกลือป่น ใช้กวาดลิ้นหรือแผลในปาก 2 - 3 วันติดต่อกัน หรือ

3. ใช้ยามาเชื้อไอโอดีน 1 : 300 หรือ 2.5 ซีซี. ผสมน้ำสะอาด 1 ขวดแม่โขง (750 ซีซี.) หรือใช้ยามาเชื้ออื่นๆ ที่ไม่ระคายเคืองเยื่อชุ่มแทนได้ ชะล้างแผลที่ลิ้นและปาก

แผลที่กีบ

1. ใช้ฟงชักฟอกละลายน้ำ คนจนเป็นฟองดีแล้ว ใช้โยกามมะพร้าว จุ่มน้ำยาชักฟอก ขัดแผลตามไรกีบ, ร่องกีบ, อุ้งกีบให้ทั่ว และเป็นแผลแดง ถ้ามีหนองให้เก็บออกให้หมด ล้างจนสะอาดใช้น้ำเปลือกไม้ต้ม หรือน้ำยาฆ่าเชื้อล้างซ้ำอีกครั้งจนสะอาด เช็ดให้แห้ง หายาทากีบ หรือจี้ผึ้ง หรือจะใช้น้ำมันเครื่องแทนก็ได้ ทาให้ทั่วทุกวันจนกว่าจะหาย
2. หากมีสัตว์ป่วยจำนวนมากและจับยาก ให้ขุดเป็นคูยาว และลึกลง ให้สัตว์ป่วยยืน น้ำยาจะท่วมกีบทั้ง 4 ข้าง ใส่น้ำเปลือกไม้ต้มหรือน้ำยาฆ่าเชื้อ ด้อนลงแช่ เช้า-เย็น จนกว่าจะหาย
3. ให้สัตว์ป่วยอยู่ในที่แห้งสะอาดและใช้ฟางปูพื้น

2. โรคเฮโมรายิกเซฟติซีเมีย

โรคนี้เกิดแก่ โค กระบือ แพะ แกะ สุกร และสัตว์ปีก จะมีระบาดอยู่ทั่วไปในประเทศไทย โดยธรรมชาติจะพบเชื้ออยู่ในร่างกายของสัตว์ที่สมบูรณ์ เป็นปกติ แต่เชื้อมีได้ทำอันตรายให้แก่สัตว์ประการใด ต่อเมื่อร่างกายสัตว์ อ่อนแอและไม่สมบูรณ์ เชื้อโรคที่มีอยู่ก็จะเริ่มแสดงปฏิกิริยาทำให้เกิดเป็นพิษ ต่อร่างกาย และแพร่ระบาดลุกลามติดต่อสัตว์อื่นต่อไป

สาเหตุ

เกิดจากเชื้อแบคทีเรียพวกพลาสเจอร์เรลลา มัลโตซิเดา เชื้อนี้จะมียู่ทั่วไป

การติดต่อในสัตว์

โดยที่เชื้อเข้าทางแผลที่ผิวหนัง เยื่อหุ้มในปากและลำไส้ ปกติแล้ว สัตว์ได้รับเชื้อนี้จากดินและน้ำ โดยกินหญ้าหรือน้ำที่มีเชื้อมีเข้าไป

อาการ

พบได้ทั้งชนิดเฉียบพลันร้ายแรง โดยสัตว์ป่วยจะตายทันทีก่อนแสดงอาการให้เห็นหรือป่วยเรื้อรัง แสดงอาการอยู่นาน โดยเฉพาะโคจะทนต่อโรคได้ดีกว่ากระบือ ในโคป่วยอย่างเรื้อรัง ส่วนในกระบือจะแสดงอาการร้ายแรงคือ เมื่อเริ่มป่วยจะมีไข้สูง น้ำลายไหลฟูมฟาย หยุดกินอาหาร ซึม หายใจถี่ ระยะแรกท้องจะผูกต่อมาท้องจะร่วงปวดเสียด และอาจมีเลือดปนอุจจาระ อาการเด่นชัดคือ บริเวณคอจะบวมและลามไปได้คาง แก้มบริเวณที่บวมนั้นตอนแรกคลำดูจะนุ่ม ต่อมาจะแข็งขึ้นสัตว์จะยื่นศีรษะไปข้างหน้า ไอ เวลาหายใจเข้าออกมีเสียง กลืนอาหารลำบาก ลิ้นบวมห้อยจุกปาก ไม่ได้รับการรักษาใน 12 - 24 ชั่วโมง จะตายเนื่องจากหายใจไม่ออก

กระบือเป็นโรคคอบวมตาย

การควบคุมและป้องกันโรค

1. การป้องกันทำได้ด้วยการฉีดวัคซีนก่อนที่จะเกิดโรค โดยติดต่อสัตวแพทย์ไปทำการฉีดวัคซีนให้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง
2. โรคนี้ใช้ยาปฏิชีวนะรักษาได้ แต่ไม่ควรทำการรักษาด้วยตัวเอง ควรติดต่อสัตวแพทย์ให้มาทำการรักษา
3. เมื่อพบว่าสัตว์ป่วยด้วยอาการดังกล่าวให้รีบแจ้งผู้ปกครองท้องที่หรือเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ทราบทันทีซากสัตว์ที่ตายต้องเผาหรือฝังไม่ควรจะชำแหละเนื้อไปรับประทานเพราะเป็นทางทำให้โรคระบาดกว้างขวางออกไปอีก

3. โรคแอนแทรกซ์

โรคนี้เรียกอีกอย่างว่าโรคกาฬ เป็นโรคระบาดที่ร้ายแรงมากในสัตว์เกือบทุกชนิด รวมทั้งคน แต่สัตว์ปีก เช่น นก เป็ด ไก่ มีความต้านทานต่อโรคนี้ได้ดี

สาเหตุ

เกิดจากเชื้อแบคทีเรียพวกบาซิลลัส แอนทราซิส มีอยู่ในโลहितและอวัยวะทุกส่วนของสัตว์ป่วย ทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศได้นานหลาย ๆ ปีโดยไม่ตาย เพราะจะเปลี่ยนลักษณะตัวเองคล้ายกับมีเกราะหุ้มตัวอยู่จึงทนมาก

การติดต่อในสัตว์

โรคนี้ติดต่อได้โดยการกินอาหาร น้ำหรือสิ่งอื่นๆ ที่มีเชื้อปะปนเข้าไป หรือโดยแมลงปีกแข็ง หรือแมลงดูดเลือดก็สามารถจะนำโรคไปได้ ในคนส่วนมากจะติดได้โดยการกินเนื้อสัตว์ที่เป็นโรคหรือจับต้องซากสัตว์ หนังสัตว์หรือคอก รวมทั้งสิ่งปรองอื่นๆ ในคอกสัตว์ที่เป็นโรค

อาการ

อาการโดยทั่วๆ ไป ในสัตว์ต่างๆ คือ ถ้าเป็นชนิดร้ายแรงจะป่วยอย่างทันทีทันใด มีอาการหอบชักคั่นเลือดไหลออกทางจมูกปาก และตามขุมขน สัตว์จะตายในไม่กี่ชั่วโมงและถ้าติดคนอาจตายได้ภายใน 4 - 5 ชั่วโมง

ส่วนชนิดที่ไม่ร้ายแรงมาก สัตว์จะมีไข้อยู่หลายวันมีอาการบวมตามข้อ แข้ง ขา และที่ต่างๆ เช่น หน้าอก และหัวใจ คนและสุกรจะมีตุ่มบวมแดง มีน้ำเหลืองเป่งตามผิวหนัง ต่อมาจะหอบหายใจขัดแน่นหน้าอก ชัก และตายใน 1 - 2 วัน แล้วมีโลหิตออกตามทวารต่างๆ เช่นเดียวกับในสัตว์ทั่วๆ ไป

รายที่เป็นอย่างเรื้อรัง จะมีไข้เล็กน้อย บวมตามส่วนต่างๆ ต่อมาจะพอมแห้งจนหมดกำลังตาย ซากจะไม่แข็งตัว และเน่าเร็วมากในบางรายจะไม่แสดงอาการป่วยให้เห็น

การควบคุมและป้องกันโรค

เนื่องจากโรคนี้เป็นโรคร้ายแรงและติดต่อถึงคนได้จึงต้องระวังให้มาก ถ้าสงสัยว่าสัตว์ตายด้วยโรคนี้ อย่าแตะเนื้อหรือถูกต้องเป็นอันขาด ควรเผาให้ไหม้หมดทั้งตัว หรือฝังให้ลึกที่สุดแล้วโรยปูนขาวทับ เพื่อป้องกัน

มิให้โรคแพร่ออกไป และแจ้งให้ผู้ปกครองท้องที่ หรือเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ทราบ โดยเร็ว

การป้องกันโรคนี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด โดยการฉีดวัคซีนป้องกัน เมื่อสัตว์หย่านม จะมีภูมิคุ้มกันโรคนาน 1 ปี และควรทำวัคซีนทุกๆ ปี

การติดต่อในคน

1. ทางผิวหนังโดยการสัมผัสกับอวัยวะต่างๆ ของสัตว์ที่เป็นโรค รวมทั้งหนัง ขน เขา และดินที่สัตว์ป่วยตายลง
2. ทางเดินหายใจ โดยการสูดดมเชื้อที่อยู่ในอากาศเข้าไป
3. ทางเดินอาหาร จากการกินอาหารที่ปรุงจากเนื้อสัตว์ที่ไม่สุกพอ
4. โดยการนำของแมลงต่างๆ

อาการในคน

จะแสดงออกใน 4 ลักษณะ คือ

1. อาการทางผิวหนัง โดยเริ่มแรกจะเป็นรอยนูนแดง แล้วกลายเป็นตุ่มใส จากนั้นจะเป็นหนอง เมื่อแตกจะกลายเป็นแผลปกคลุมด้วยเนื้อตายสีดำๆ ขอบแผลจะนูนเป็นวงโดยรอบ มักเป็นที่แขน ขา ลำคอ หรือใบหน้า ในรายที่รุนแรงมากการอักเสบจะลุกลามไปต่อมน้ำเหลือง เข้าสู่กระแสเลือด และทำให้เกิดโรคไข้สมองอักเสบได้
2. อาการทางระบบทางเดินหายใจ โดยเริ่มแรกอาการคล้ายเป็นหวัด อาจมีอาเจียน หรือไอมีเลือดปน ภายในไม่กี่ชั่วโมง คล้ายเป็นหวัดอาจมีอาเจียน หรือไอมีเลือดปน ภายในไม่กี่ชั่วโมงจะหายใจขัด ไข้สูง และมักจะเสียชีวิตใน 2 - 3 วัน
3. อาการทางระบบทางเดินอาหาร โดยจะมีไข้ ท้องเดิน ถ่ายเหลว ปนเลือดเก่าๆ อาเจียน ปวดท้องมาก ท้องอืด และมีท้องมาน สุดท้ายจะช็อคแล้วเสียชีวิต

4. ใช้สมองอักเสบเกิดรวดเร็วมาก ไข้สูง ปวดศีรษะ หน้าบวม คอแข็ง และมักจะเสียชีวิต

หากสงสัยว่าจะเป็นโรคนี้ต้องรีบติดต่อกับสัตวแพทย์โดยด่วนที่สุด

4. โรคบรูเซลโลซิส

โรคนี้จะทำให้สัตว์เลี้ยงแท้งลูก ได้แก่ โค กระบือ สุกร แพะ แกะ และคนก็สามารถติดโรคนี้ได้ บางคนอาจเรียกโรคนี้ว่าโรคแท้งติดต่อ

สาเหตุ

เกิดจากเชื้อแบคทีเรียที่เรียกจำพวก “บรูเซลลา” ซึ่งมีอยู่หลายชนิด

การติดต่อในสัตว์

สัตว์ต่างๆ จะติดโรคได้โดยการกินหรือเลียสิ่งที่ยับออกมาจากสัตว์ที่แท้งลูก และโดยการสัมผัส เชื้อโรคสามารถเข้าไปทางผิวหนังและทางตาได้อีกทางหนึ่งที่ติดต่อได้ คือการผสมพันธุ์ถ้าตัวผู้ที่เป็นโรคไปผสมกับตัวเมียก็ทำให้ตัวเมียเป็นโรคได้ และถ้าตัวเมียเป็นโรคแล้วตัวผู้มาผสมก็จะทำให้ตัวผู้เป็นโรคได้ คนรีดนมก็มีส่วนนำเชื้อตัวหนึ่งไปยังอีกตัวได้ เพราะว่ามีเชื้อโรคอยู่ในน้ำนม และจะติดมือของคนรีดนม จากตัวหนึ่งไปยังอีกตัวหนึ่งได้

ในคนโดยมากจะติดโรคนี้จากอาหารที่มีเชื้อและไม่ได้ทำการฆ่าเชื้อเสียก่อน เช่น นม เนย หรือโดยการจับต้องอวัยวะที่เป็นโรค คนงานโรงงานฆ่าสัตว์ สัตวแพทย์ คนทำผลิตภัณฑ์จากสัตว์ที่เป็นโรค มักจะมีโอกาสติดโรคนี้ได้มาก

อาการในสัตว์

สัตว์ที่เป็นโรคนี้จะไม่มีอาการผิดปกติแต่อย่างใด แต่สัตว์ตัวเมียมักจะแท้งลูก หรือให้ลูกไม่แข็งแรง รกค้างหลังจากคลอดมีน้ำเมือกออกมาจากช่องคลอด น้ำนมลด โค กระบือ ตัวผู้ลูกอั้นจะบวมโต ไม่มีความกำหนด และเป็นหมัน ข้อที่ขาอาจบวมโต ทำให้ขาแข็ง เดินกะเผลกกะเผลก

การควบคุมและป้องกันโรค

1. ฉีดวัคซีนให้แก่ลูกกระบือเพศเมียที่อายุ 3 - 8 เดือน
2. สัตว์ตัวใดที่จะผสมพันธุ์ควรให้สัตวแพทย์ทำการตรวจเลือดทุกๆ 6 เดือน เสียก่อนว่าไม่เป็นโรคนี้ เพื่อป้องกันโรคแพร่ไปทำความเสียหายให้แก่สัตว์อื่น

3. ทำลายสัตว์ที่ป่วยหรือสงสัยว่าป่วยและสิ่งขับถ่ายของสัตว์ที่ป่วยเป็นวิธีที่ดีที่สุด
4. โรคนี้ใช้ยาปฏิชีวนะรักษาได้แต่ราคาสูงมากและมีโอกาสหายน้อยมาก ไม่คุ้มกัน ควรใช้วิธีทำลายเพื่อเป็นการป้องกัน
5. คอกสัตว์ที่เป็นโรคต้องทำความสะอาดด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อแล้วทิ้งไว้ 1 เดือน จึงนำสัตว์อื่นเข้าเลี้ยง

การติดต่อในคน

มักจะเข้าสู่ร่างกายได้ 4 ทาง จากสิ่งขับถ่ายและอวัยวะต่างๆ ของสัตว์ป่วย

1. ทางผิวหนังที่เป็นแผล
2. ทางเดินหายใจ
3. ทางเยื่อชุ่มนัยน์ตา
4. ทางเดินอาหาร มักเกิดจากการบริโภคนมหรือเนย

อาการในคน

1. แบบรุนแรงจะมีไข้สูงๆ ต่ำๆ ต่อมาน้ำเหลือง ม้าม และตับโต และอาจพบอาการดีซ่าน
2. แบบเรื้อรัง คนไข้จะมีสุขภาพไม่ปกติ ปวดศีรษะ กระวนกระวาย นอนไม่หลับ ปวดหลัง ปวดข้อ

5. โรคท้องอืด

โรคท้องอืด หมายถึง สภาพที่มีก๊าซซึ่งเกิดจากการหมักของอาหารในกระเพาะไม่สามารถระบายออกได้จึงเกิดการสะสมอยู่ในกระเพาะของโค กระบือ โดยปกติแล้วในร่างกาย จะมีก๊าซเหล่านี้อยู่ไม่นานนัก และร่างกายของสัตว์ก็สามารถกำจัดออกไปได้ในกรณีที่เกิดท้องอืด จะสังเกตจากที่สวาปด้านซ้ายพองขึ้นมาทำให้ไม่เห็นลักษณะสามเหลี่ยมของสวาปด้านซ้าย

สาเหตุ

ส่วนใหญ่มักเกิดจาก

1. การกินหญ้าอ่อนหรือพืชตระกูลถั่วบางชนิดเข้าไปจำนวนมาก ซึ่งพวกนี้จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดก๊าซจำนวนมาก ซึ่งมักจะพบมากตอนช่วงต้นๆ หน้าฝน ซึ่งหญ้าอ่อนเริ่มออกงาม
2. การอุดตันในส่วนต้นของทางเดินอาหารระหว่างปากและกระเพาะ เช่นการที่ กินพวกลูกกระโดน ช้างข้าวโพด ถูงพลาสติก กระดาษ กระดุก รก หรือผลไม้ต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะไปอุดที่หลอดอาหารทำให้ไม่สามารถ ขับก๊าซออกมาได้
3. ป่วยด้วยโรคอื่นๆ เช่น ใช้น้ำนม บาดทะยัก ฯลฯ ซึ่งโรคเหล่านี้จะทำให้กล้ามเนื้อของกระเพาะหยุดบีบตัว ไม่ขับก๊าซออกมา
4. การที่กระบือนอนอยู่ข้างเดียวเป็นเวลานาน เช่น การที่เจ็บขา หรือไม่มีแรงลุก ฯลฯ ทำให้เกิดท้องอืดขึ้นได้

อาการ

1. อาการแรกเกิด ช่องท้องขยายใหญ่ โดยเฉพาะสวาปด้านซ้าย สัตว์จะกินหญ้าลดลงจากปกติหรืออาจหยุดกินเลย ถ้าเป็นแม่ที่กำลังเลี้ยงลูก น้ามนจะลด อูจาจะเหินยวหรือผูกซึม การบีบตัวของกระเพาะในระยะแรกๆ จะเร็ว แต่ผลสุดท้ายกระเพาะจะเมื่อยล้าจนขั้นสุดท้ายจะหยุดบีบตัว

2. อาการท้องอืดอย่างรุนแรง สัตว์จะกระวนกระวายเพราะเจ็บปวดเตะท้อง และหันมามองท้องบ่อยๆ ต่อมาอาจนอนลงหอบ หายใจแรงทางปาก น้ำลายไหล ลิ้นห้อย ถ้าสัตว์แสดงอาการเหล่านี้ แสดงว่าอยู่ในขั้นอันตรายมาก ถ้าไม่รีบแก้ไขสัตว์จะตายได้

3. สัตว์บางตัวไม่มีอาการเด่นชัด แต่จะล้มลงทันที ท้องค่อยๆ อืดขึ้น ต้องแก้ไขโดยด่วน เช่นกัน การตายของสัตว์จะเนื่องจากก๊าซที่เกิดขึ้นจะขัดขวางการทำงานของหัวใจและโลหิตเป็นพิษ เนื่องจากก๊าซถูกดูดซับเข้าสู่กระเพาะ

การแก้ไข

การแก้ไขที่จะได้ผลต้องแก้ไขตามสาเหตุ และความรุนแรงที่เกิดขึ้น โดยหลักการต่างๆ ไปจะทำได้

1. กรณีที่เป็นไม่รุนแรง ใช้น้ำมันพืชที่ขายอยู่ทั่วไป 0.5 - 1 ลิตร หรือ พาราฟินเหลว ที่มีขายตามร้านขายยา 1 ขวด (450 ซีซี.) ค่อยๆ กรอกปากเพื่อไม่ให้ไหลเข้าปอด

2. ช่วยในการขับก๊าซดีขึ้น โดยการล้วงอุจจาระออกให้มากที่สุด และให้สัตว์เดินออกกำลังมาก ๆ

3. ถ้าเป็นรุนแรงต้องช่วยเจาะเอาก๊าซออก โดยใช้เครื่องมือหรืออาจใช้ไม้รวกตัดเป็นปากฉลาม หรือใช้มีดบางปลายแหลมเจาะตำแหน่งที่เจาะโดยใช้มือซ้ายทาบทัดซี่โครงซี่สุดท้าย ฝ่ามือขวาทาบทัดขอบกระดูกสันหลังด้านบน บริเวณที่ฝ่ามือตัดกัน คือ จุดที่จะใช้เจาะ ก่อนเจาะจะต้องเปิดผิวหนัง

ก่อน แหวที่ใช้เจาะ คือ เจาะไปทางข้างหน้า เนียงลงข้างล่างและเข้าข้างใน การระบายก๊าซออกต้องค่อยๆ ระบายทีละน้อย และห้ามปล่อยออกจนหมด ในการนี้สิ่งสำคัญมาก คือ ความสะอาดเครื่องมือที่ใช้ต้องแช่น้ำยาฆ่าเชื้อ เสียก่อนหรือใช้ไม้มวกต้องเผาไฟให้หมดเสียก่อน ถ้าสกปรกจะเกิดการติดเชื้อ บริเวณบาดแผลแล้วจะลามเข้าสู่ด้านในทำให้สัตว์ตายได้และต้องหมั่นทำแผล ให้สะอาดทุกวัน

4. ภายหลังจากรักษาแล้ว ห้ามสัตว์กินน้ำเป็นเวลาอย่างน้อย 3 ชั่วโมง มิฉะนั้นจะเกิดอาการท้องอืดขึ้นมาอีก

5. วิธีที่ดีที่สุดคือ การตามสัตวแพทย์มาให้การช่วยเหลือ หรือปรึกษา ในกรณีที่อาการยังไม่หาย

การท้าวคชินให้ได้ผลในการป้องกันโรค

ผู้เลี้ยงจะต้องทราบดังนี้

1. ท้าวคชินให้แก่สัตว์ที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง และไม่เป็นโรค เท่านั้น เพื่อให้สัตว์มีความสมบูรณ์พอที่จะสร้างภูมิคุ้มกันโรคแต่ละชนิด

2. ศึกษารายละเอียดการเก็บรักษา และการท้าวคชินตามคำแนะนำ เฉพาะของวัคซีนแต่ละชนิดเพื่อให้วัคซีนมีประสิทธิภาพดีที่สุดและสามารถ เก็บรักษาได้นาน

3. ใช้วัคซีนตามคำแนะนำของสัตวแพทย์เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่มีโรคระบาดเกิดขึ้นแล้ว หรือเกิดโรคระบาดในบริเวณใกล้เคียง

4. ต้องใช้วัคซีน ก่อนวันหมดอายุที่แจ้งไว้ข้างขวด

5. อย่าให้วัคซีนถูกความร้อนหรือแสงแดดและให้วัคซีนให้ครบตาม ขนาดที่กำหนดไว้

6. อย่าให้วัคซีนแก่สัตว์ที่กำลังจะนำไปฆ่าเป็นอาหาร

7. วัคซีนที่เหลือจากการใช้ควรทิ้งเลย ซึ่งจะท้าวคุณภาพวัคซีน ลดลง และเป็นอันตรายในการนำไปใช้ครั้งต่อไป

8. ขวดบรรจุวัคซีน หรือ ภาชนะที่ใช้ในการผสมวัคซีน เมื่อใช้แล้ว ควรต้มหรือเผาทำลายเชื้อก่อนทิ้ง โดยเฉพาะวัคซีนที่เป็นเชื้อเป็น

9. ส่วนมากแล้วสัตว์จะมีความคุ้มกันโรคได้ภายหลังการทำวัคซีนแล้ว ประมาณ 15 วัน

10. ต้องให้วัคซีนซ้ำเมื่อหมดระยะความคุ้มโรคของวัคซีนแต่ละชนิด

11. วัคซีนแบบที่ต้องผสมกับน้ำยาละลายเมื่อผสมแล้วต้องใช้ให้หมด ภายใน 2 ชั่วโมง ระหว่างนั้นต้องเก็บในกระดิกน้ำแข็ง

12. สัตว์บางตัวอาจเกิดอาการแพ้หลังฉีดวัคซีน ดังนั้นจึงควรสังเกต อาการสัตว์ภายหลังฉีดวัคซีนแล้ว ประมาณ 30 นาที ถ้าเกิดอาการแพ้ขึ้น ให้สัตวแพทย์รักษา

13. วัคซีนที่เสื่อมสภาพ หมดอายุ มีการปนเปื้อน หรือสีของวัคซีน เปลี่ยนไปห้ามนำมาใช้

14. การฉีดวัคซีนให้ได้ผล ต้องพยายามฉีดให้แก่สัตว์ทุกตัวในหมู่บ้าน ยิ่งปริมาณสัตว์ที่ได้รับวัคซีนมาก ระดับภูมิคุ้มกันโรคในฝูงก็ยิ่งสูง โอกาสที่โรค จะเข้าไประบาดได้จึงมีน้อย

15. สัตว์จะป่วยหลังจากได้รับเชื้อโรคหรือไม่ขึ้นอยู่กับปริมาณและความรุนแรงของเชื้อโรคที่เข้าสู่ร่างกาย หากเชื้อโรคมีปริมาณและความรุนแรง มากอาจทำให้สัตว์เป็นโรคได้

16. ไม่ควรหวังผลจากการฉีดวัคซีนแต่เพียงอย่างเดียว การป้องกัน การติดโรคจากแหล่งอื่น การจัดการและการสุขาภิบาลที่ดีจะช่วยป้องกันการ เกิดโรคได้ดีที่สุด

เอกสารประกอบการเรียนเรียง

กระบือและการรักษา โดยศาสตราจารย์ประสพ บุรณมานัส จัดพิมพ์โดย
บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด
คู่มือการเลี้ยงควาย กองปศุสัตว์สัมพันธ์ กรมปศุสัตว์

The Water Buffalo, National Academy Press, Washington, D.C.
1981

Genetics and Breeding of River Buffalo โดย P.N. Bhat and V.K.
Taneja. Indian Veterinary Research Institute, Izatnagar,
India

Buffalo and Goats in Asia, ACIAR Proceedings No.34